

ความรุนแรงต่อหญิงรักหญิง: ความผิดปกติของจิต หรือทางเลือกที่เสรีของคนรักเพศเดียวกัน

โดย จริยวรรณ จันทร์แดง
ณรัตน์ สมสวัสดิ์
สุภาพพร ภาณิต¹

เกริ่นนำ

หญิงรักหญิงไม่ใช่ปรากฏการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยแต่เกิดขึ้นมาเป็นเวลานานแล้ว และคงจะได้รับการอธิบาย / พูดยถึงสาเหตุของความสัมพันธ์แบบหญิงรักหญิงหรือที่เรียกว่า "เล่นเพื่อน" โดยอาจมีสาเหตุมาจาก ความวิปริตทางจิตใจของบุคคลหรือ เป็นโรคชนิดหนึ่งหรือเป็นเรื่องของความผิดธรรมชาติ เป็นเรื่องของกรรมเก่า เป็นต้น ผู้หญิงที่ถูกเรียกว่าเล่นเพื่อนจึงถูกวาดภาพว่าเป็นพวกวิปริต ผิดธรรมชาติ ทำผิดจารีตประเพณี เป็นหญิงที่ไม่เป็นหญิง หรือพวกละเมิดศีลธรรมอันดีงามของสังคม เพราะฉะนั้นในอดีต หญิงรักหญิงเองก็ดี สังคมก็ดีอาจไม่มีคำอธิบายที่นอกเหนือไปจากสาเหตุที่กล่าวมาแล้วนี้ จนกระทั่งถึงยุคสมัยปัจจุบันสังคมไทยได้เรียนรู้ถึงคำอธิบายใหม่ๆ ในเกือบทุกเรื่องจากโลกตะวันตกไม่ว่าจะเป็นเรื่องของคำอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติและความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งต่างๆ ของธรรมชาติในนามของวิทยาศาสตร์ และไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ของสังคมในนามของสังคมศาสตร์ ซึ่งโดยเฉพาะในกรณีหลังเราก็ได้เรียนรู้ระบบความคิดทางการเมืองใหม่ๆ เช่น เรื่องของประชาธิปไตย เรื่องสิทธิความเท่าเทียมกันของมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเท่าเทียมกันระหว่างหญิงชาย เป็นต้น

อย่างไรก็ตามบทความนี้มุ่งให้ความสนใจเป็นพิเศษ ในเรื่องเพศ (sex) และเพศสภาพ (gender)² โดยเฉพาะเรื่องของเพศสภาพในฐานะที่เป็นการสร้างทางสังคม (social construction) ผู้เขียนบทความกำลังกำลังพยายามนำเสนอว่าในทัศนเรื่องเพศสภาพและการสร้างทางสังคมนั้นเข้ามามีบทบาทอย่างสำคัญในการให้คำอธิบายเรื่องความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างหญิงชาย (power relation of gender) โดยจะให้ความสำคัญเป็นพิเศษต่อการพยายาม

¹ นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาสตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544

² เพศ (sex) หมายถึงความแตกต่างทางชีวภาพของหญิงชาย (sex as biological)

เพศสภาพ (gender) หมายถึงความเป็นเพศหญิงและชายอันเป็นผลมาจากการขัดเกลาทางสังคม (gender socialization) (อ้างใน โชติมา และคันสนีย์, 2542)

ทำความเข้าใจหญิงรักหญิงบนฐานของการสร้างเพศภาพทางสังคม (social construction of gender) รวมทั้งนำเสนอถึงผลกระทบของสิ่งที่เรียกว่าความรุนแรงที่มีต่อหญิงรักหญิงด้วย

คำว่า เล่นเพื่อน เป็นคำโบราณ พจนานุกรม ฉบับบัณฑิตยสถาน อธิบายว่าหมายถึง คบเพื่อนหญิงด้วยกันต่างผู้รัก หรือเป็นเลสเบี้ยน แม้ รัชกาลที่ 4 ก็เคยมีพระราชทานโววาทแก่ พระราชโอรสธิดาว่า “ฝ่ายหญิงอย่าเล่นเพื่อนกับใครเลย มีผู้มีเกิดแต่อย่าให้ปกกลอกเอาทรัพย์ของเจ้าไปได้”³ และมีการกล่าวถึงเรื่องนี้ในจิตรกรรมฝาผนังที่วัดคงคาราม อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ซึ่งเป็นวัดมอญอายุประมาณ 217 ปี มีภาพวาดที่บันทึกเรื่องราวในทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมไทย มีภาพแสดงให้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ของชีวิตไทยสมัยโบราณ เรื่องทศชาติของพระพุทธเจ้าก่อนตรัสรู้ และรวมถึงมีภาพที่สื่อให้เห็นถึงความสัมพันธ์แบบหญิงรักหญิงรวมอยู่ด้วยการบรรยายภาพแสดงว่ามีทั้งผู้หญิงที่เป็นนางในหรือหญิงชั้นสูงในวัง และหญิงชาวบ้านธรรมดาที่ถูกกลโกงเพราะมีความสัมพันธ์กับหญิงด้วยกัน ซึ่งภาพจิตรกรรมดังกล่าวได้รับความสนใจ และมีผู้ทำการศึกษามาโดยตลอดจนตีพิมพ์เป็นเอกสารมากมาย เป็นการแสดงอย่างชัดเจนว่าความสัมพันธ์ของหญิงรักหญิงมีอยู่และได้รับอนุญาตให้เปิดเผยตัวบ้างในบางครั้ง บางโอกาส

คุณชลดา เรื่องรักษลิขิต จากภาควิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ศึกษาบทกลอนของสุนทรภู่ กวีเอกของไทย ซึ่งมีส่วนที่ได้กล่าวถึงเรื่องของหญิงรักหญิงเอาไว้หลายตอน เช่น ในเรื่องนิราศพระปฐม

ที่ปลูกรักจักได้ขึ้นทุกคืนค่ำ	ก็เตี้ยต่ำตายผอยกร่องกรอยไกร่น
ที่ขึ้นเคยเคยรักเหมือนหลักประโคน	ก็หักโค่นขาดสูญประยูรวงศ์
ยังเหลือแต่แม่ศรีสาครอยู่	ไปสิงสู่เสน่หานางสาหัส
จะเชิญเจ้าเท่าไรก็ไม่ลง	ให้คนทรงเสียใจมิได้เชิญ

ข้อความตอนนี้คุณชลดาฯ ได้ตีความว่า แม่ศรีสาครนั้นรักใคร่นางสาหัส คำว่า “สิงสู่” ในที่นี้แสดงว่าความรักที่แม่ศรีสาครมีต่อนางสาหัสถึงขั้นหลงใหลมากถึงขนาดไม่ยอมจากมาหรือไม่ยอมอยู่ห่างไกลนอกจากนี้ข้อความที่ว่า “จะเชิญเจ้าเท่าไรก็ไม่ลง” แสดงว่า สุนทรภู่ก็มีจิตหมายปองนางศรีสาครแต่นางศรีสาครไม่สนใจสุนทรภู่ และไม่ยอมเลิกรักนางสาหัส ในเรื่องเดียวกันนี้ สุนทรภู่กล่าวถึงแม่มายอีกคนหนึ่งซึ่งรักผู้หญิงด้วยกัน สุนทรภู่กล่าวไว้ว่า

³ อเนก นาวิกมูล.หญิงชาวสยาม:หม่อมเบ็ด คุณไม่ เลสเบี้ยนไทยในประวัติศาสตร์. หน้า 30-54.กรุงเทพฯ: แสงดาว,2542

⁴ ชลดา เรื่องรักษลิขิต. “รักร่วมเพศในงานของสุนทรภู่”. วารสารรามคำแหง ปีที่ 11 ฉบับพิเศษ. [http://anjaree.com/articles/article 1 .htm](http://anjaree.com/articles/article%201.htm) [2001, August 19]

สงสารแต่แม่มีสายสวาท	นอนนอนหนาวน้ำตาไหล
อ่านหนังสือหรือว่าน้องจะลงโน	เสียใจจางจิตไม่ยืดยาว
แม่นยอใจให้สตัยจะนัคน้อง	ไปร่วมห้องหยาบหม้ายทั้งนายหนาว
นี่หลงเพื่อนเหมือนเคียวข้าวเหนียวลาว	ลืมข้าวเจ้าเจ้าประคุณที่คุ้นเคย ⁵

หมายถึงความรักของหญิงหม้ายคนหนึ่งที่มีต่อหญิงด้วยกันในข้อความที่กล่าวถึง มีความหมายว่าแม่หม้ายผู้นี้รู้สึกความสัมพันธ์ระหว่างหญิงกับชายมาแล้วแต่เมื่อมารู้สึกความสัมพันธ์ระหว่างหญิงกับหญิงกลับชื่นชอบมากกว่า สำหรับตัวสุนทรภู่เองนั้นผู้วิจัยตีความเอาจากบทกลอนอื่นๆ แล้วเห็นว่าสุนทรภู่เองอาจไม่ส่งเสริมให้ผู้หญิงมีพฤติกรรมแบบหญิงรักหญิง และกล่าวเปรียบเทียบว่าความรักแบบนี้สู้ความรักแบบชายจริงหญิงแท้ไม่ได้

นอกจากนี้ในทางวรรณกรรม ก็ยังกล่าวเรื่องหญิงรักหญิงในกลอนเพลงยาว เรื่อง หม่อมเปิดสวรรค์ ซึ่งแต่งโดยคุณสุวรรณซึ่งเป็นผู้แต่งบทละครตลกเรื่อง "พระมเหศวร" ซึ่งคุณสุวรรณเป็นธิดาพระอุไทยธรรม(กลาง) เป็นราชินีกุลบางช้าง ถวายตัวอยู่ในสำนักกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ซึ่งเป็นพระราชธิดารัชกาลที่ 3 เพลงยาวเรื่องหม่อมเปิดสวรรค์สันนิษฐานว่าแต่งเมื่อราว พ.ศ.2384-2385 คือประมาณ 150 กว่าปีมาแล้ว และมีตัวละคร คือ หม่อมสุด และหม่อมเปิด ซึ่งทั้งสองมีพฤติกรรมแบบหญิงรักหญิง หรือ เล่นเพื่อนตามคำโบราณ

หม่อมสุด ก็คือ คุณโม่ง เดิมเป็นหม่อมหุ้ม⁶ ในกรมพระราชวังบวรมหาดคีดิพลเสพ (เป็นวังหน้า และพระโอรสของรัชกาลที่ 3) เมื่อกรมพระราชวังบวรฯ สวรรคตแล้วจึงเข้ารับราชการในพระบรมมหาราชวังอยู่ที่ตำหนักกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ (พระราชโอรส รัชกาลที่ 3 พ.ศ.2354-2388) ผู้ถูกอ้างว่าชอบเล่นเพื่อนกับหม่อมเปิด และที่เรียกว่า "คุณโม่ง" แทนเรียกหม่อมสุดนี้มีเหตุผลอยู่ว่า คืบหนึ่งเมื่ออ่านหนังสือพระราชนิพนธ์ถวายหม่อมสุดเมื่อกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพบรรทมหลับก็ดับเทียนแล้วเอาผ้าคลุมโปงกอดจูบหม่อมข้าหรือหม่อมเปิดซึ่งนอนอยู่ปลายพระบาท ซึ่งคุณสุวรรณเขียนเพลงยาวบรรยายจากนี้ไว้ว่า

ครั้นพระองค์ทรงพลิกพระกายกลับ	หมายความว่าพระบรรทมหลับสนิท
ก็สมจิตคิดไว้ใจประวิง	ก็คลานชิงกันขยับดับเทียนชัย
เข้าซุกมุนวุ่นวายอยู่ปลายพระบาท	อดลุดอดจาดทำอาจโง่ ⁷

จากเหตุข้างต้นนี้จึงประทานชื่อให้หม่อมสุดว่า "คุณโม่ง" เพราะชอบเอาผ้าคลุมโปงกอดสวานั้นเอง ในบางส่วนของกลอนกล่าวว่า "อาเพลาะหอมกรอมหุ้มกันคลุมโปง" จึงตรัส

⁵ เพิ่งอ้าง

⁶ "หม่อม" คำเรียกหญิงที่เป็นภรรยาของเจ้านายหรือขุนนางที่มีบรรดาศักดิ์สูง ถ้าเป็นผู้ที่พระเจ้าแผ่นดินแต่งตั้งให้หรือทรงยกย่องว่าเป็นสะใภ้หลวงเรียกว่า หม่อมหุ้ม

⁷ เพิ่งอ้าง

เรียกคุณโม่แต่นั้นมา และอาจตีความได้ว่ากรรมหนึ่งๆ เองก็ไม่ได้เอาผิดกับบุคคลทั้งสอง เพียงแต่เรียกชื่อประชดเล่นๆ เท่านั้น

หม่อมข้า หรือ หม่อมเปิด เองซึ่งเดิมเป็นหม่อมห้ามในกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพเหมือนกัน ต่อมาเมื่อคุณโม่มาอยู่ตำแหน่งกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพด้วย ซึ่งคุณสุวรรณบรรยายไว้ว่าเธอมีกิริยาคคล้ายผู้ชาย ดังนี้

ชื่อคุณโม่โด่งดังมีปากดี	จะพาที่กลางสนามไม่ขามใคร
พูดเล่นเฮฮาร่าแรงแรง	ถึงนายแพ่งนายคงครุไม่สู้ได้
แหลมฉลาดปรึกษาปัญญาไว	หนังสือไทยอ่านคล่องทำนองชาย ⁸

แต่อย่างไรก็ตามยังดูเหมือนว่าความสัมพันธ์ของหม่อมห้ามทั้งสองคนนี้ยังมีความเหมือนกับสิ่งที่หญิงรักหญิงส่วนใหญ่ในปัจจุบันนี้เผชิญอยู่ คือความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับคู่รักนั้นไม่สามารถทำได้โดยเปิดเผย ดังคำกลอนที่เขียนไว้ว่า

ครั้งหนึ่งเปิดสวรรค์กระสันจิต	บอกกับคนชอบชิตสนิทหน้า
ว่าคุณโม่คู่ชีวิตมานิทร	อยู่ในห้องของข้ามาหลายวัน
พูดแล้วก็ปรางห้ามปาก	อย่าพูดมากไปให้อาวคนจะกล่าวขวัญ
เจ้าจงช่วยปกปิดให้มืดควน	เสร็จส่งตั้งนั้นก็นิ่งไป ⁹

ตัวอย่างรูปภาพหญิงรักหญิงในประวัติศาสตร์

ภาพจิตรกรรมฝาผนังในโบสถ์วัดคงคาราม อ.โพธาราม จ.ราชบุรี เห็นได้เด่นชัดว่าหญิงสาววังคนหนึ่งกำลังจับปทุมกันอีกคนหนึ่ง

⁸ ศิลปวัฒนธรรม. "หม่อมห้าม เลสเบี้ยน" ฉบับที่ 1 ปีที่ 1 พฤศจิกายน ,2522.

⁹ เพ็งอ้อ

ภาพวาดหญิงชาววังสมัย ร.4 ที่วัดเสนาสนาราม จ.อยุธยา หญิงคนหนึ่งนอนโอบหญิงอีกคนหนึ่ง

จากที่กล่าวถึงข้างต้นนี้คงเพียงพอที่จะยืนยันได้ว่า หญิงรักหญิง นั้นมีอยู่ในประวัติศาสตร์ของสังคมไทยมาเป็นเวลานาน และมีอยู่ในหลายระดับชนชั้น เพียงแต่ในวาระหรือโอกาสใดที่จะสามารถปรากฏตัวออกมา ซึ่งในกรณีของชนชั้นสูง และ/หรือในโรงเรียนประจำหญิงล้วน ปรากฏการณ์การเล่นเพื่อนอาจสามารถแสดงตนได้ง่ายกว่า ไม่ได้หมายถึงว่าเป็นเพราะการอยู่ร่วมกันของผู้หญิงจำนวนมาก และการควบคุมการมีเพศสัมพันธ์ (Sexuality) ของผู้หญิงไม่ให้มีเพศสัมพันธ์กับผู้ชาย จึงเกิดมีการเล่นเพื่อนขึ้น แต่เป็นเพราะการที่หญิงมีอำนาจ มีพื้นที่ของตนเอง จึงมีความเป็นอิสระของพวกเธอเอง ซึ่งลักษณะของการเล่นเพื่อนนี้ในสังคมไทยโบราณก็ไม่ได้มองว่าเป็นอาชญากรรม หรือเป็นสิ่งที่ต้องกำจัดให้หมดสิ้นไป แต่อาจมองว่าเรื่องที่ไม่ควรที่จะประพฤติปฏิบัติกันเท่านั้น

ต่อมาเมื่อกระแสสังคมตะวันตกได้เข้ามามีอิทธิพลในสังคมไทย การนำประเพณี วัฒนธรรมแบบตะวันตกก็เริ่มเข้ามาผสมปนเปกับประเพณี วัฒนธรรมไทย การเข้ามาของแนวคิดการแบ่งเป็นสองขั้ว (binary opposition) เช่น ผู้หญิง-ผู้ชาย, ขาว-ดำ, ความดี-ความชั่ว เริ่มมีบทบาทต่อระบบคิดของคนไทย และทำให้เกิดทฤษฎีที่ว่าความเป็นผู้หญิงและผู้ชายอยู่บนระดับที่ต่อเนื่องระดับเดียวกัน โดยมีแต่ละเพศอยู่ที่ปลายสุดในแต่ละข้างของระดับนั้น เป็นทฤษฎีมิติเดียว แบ่งแยกว่าเพศมีเพียงหญิงและชายเท่านั้น

ชาย ←—————/—————→ หญิง

และยังรวมไปถึงการเข้ามาของแนวคิด อุดมการณ์ “เหย้าเรือน” หรือ “อยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน” (domestic ideology) โดยที่มุ่งใช้กับผู้หญิงในชนชั้นสูงให้ถูกจำกัดอยู่กับมโนทัศน์เรื่อง ความบริสุทธิ์ การรักษาวลสงวนตัว พร้อมกับการเกิดขึ้นของระบบผัวเดียวเมียเดียว ผู้หญิงเริ่มถูกกำหนดบทบาทหน้าที่ให้เป็นเพียงเมีย และแม่บ้านที่คอยดูแลรับใช้สามีและลูก เริ่มถูกจำกัด

อิสรภาพจากพื้นที่ภายนอกบ้าน และหากผู้หญิงอยู่ในฐานะสูงเท่าใดบรรทัดฐานและวิธีปฏิบัติ (ทางเพศ) ก็จะเข้มงวดกวดขันมากขึ้น¹⁰

นอกจากนี้ ยังมีแนวความแบบ Essentialism โดยมีการให้คำอธิบายว่าผู้หญิงรักหญิงเป็นลักษณะทางพันธุกรรมที่ติดตัวบุคคลมาตั้งแต่เกิด และดำรงอยู่เป็นการถาวรและไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ (ประนอม, 2525: อ้างใน มัทนา, 2542) เป็นผลทำให้ผู้หญิงรักหญิงหรือคนที่รักเพศเดียวกันถูกประณามว่าเป็นพวกจิตวิปริต และยังรวมถึงแนวคิดแบบ โครงสร้างนิยม (Constructionism) ที่อธิบายว่ารักร่วมเพศเกิดจากการเรียนรู้ของบุคคล เป็นสภาวะไม่คงที่ สามารถเลื่อนไหล แปรเปลี่ยนได้ตามกาล เทศะ (time and space) และวัฒนธรรม (Plummer, 1981: อ้างใน มัทนา, 2542) แนวคิดหลักสำคัญที่ผลต่อผู้หญิงรักหญิงอย่างมาก ก็คือ เมื่อประมาณปลายศตวรรษที่ 19 เกิดการแพทย์สมัยใหม่โดยเฉพาะศาสตร์ทางจิตเวช วิเคราะห์ว่ารักร่วมเพศ (กลายเป็น) โรคจิตประเภทหนึ่ง เป็นบุคคลที่มีจิตวิปริต ในต้นศตวรรษที่ 20 วัฒนธรรมตะวันตกได้เกิดการต่อต้านรักร่วมเพศอย่างรุนแรงและเชื่อกันว่าความผิดปกตินี้เกิดที่สมอง วิธีการรักษาจะทำได้ด้วยการใช้ไฟฟ้าช็อต ฉีดฮอร์โมน ตลอดจนการรักษาแบบจิตวิเคราะห์ต่างๆ¹¹

ซึ่งแนวคิดเหล่านี้มีผลกระทบต่อนักผู้หญิงที่มีรสนิยมทางเพศแบบผู้หญิงรักหญิง ถูกมองว่าเป็นพวกหนึ่งที่ผิดแปลกไปจากคนทั่วไปในสังคม เหตุอันหนึ่งก็อาจจะเพราะผิดไปจากระเบียบวิธีปฏิบัติของผู้หญิงในแบบที่สังคมและวัฒนธรรมกำหนดให้ และส่วนมากผู้ที่มิอำนาจในการกำหนดก็มักจะเป็นผู้ชาย สังคมจึงเลือกที่จะประณามผู้หญิงรักหญิงมากกว่าที่จะถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ ซึ่งความหมายที่แฝงเร้นของการเป็นผู้หญิงรักหญิงอาจเป็นการท้าทายอำนาจของผู้ชายในสังคมที่มีระบบคิดแบบชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) การให้คุณค่าของเพศชายมากกว่าเพศหญิง เป็นการท้าทายกรอบที่ถูกขีดไว้ให้ผู้หญิงอยู่กับเหย้าอยู่กับเรือน ทำลายบทบาทของหญิงว่าไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นแม่ และเมียเสมอไป หรือในการกำหนดให้ความสัมพันธ์ทางเพศว่า จะต้องมีความตรงกันข้าม (Heterosexuality) เท่านั้น (A. Rich, 2515: อ้างใน กาญจนา, 2535)

ดังนั้นเมื่อ ผู้หญิงรักหญิงหลายๆ คน พยายามที่จะหลุดจากพันธนาการที่ถูกกำหนดไว้ ก็จะกลายเป็นผู้ผิดปกติจากหญิงคนอื่นๆ (ที่อยู่ภายใต้กรอบที่ถูกสร้างขึ้นจากอำนาจชาย) และสังคมก็สอนบทเรียนให้ผู้หญิงรักหญิงรู้ว่า ผู้ฝ่าฝืนกฎในระบบคิดดังกล่าวจะมีผลกระทบต่อดวง

¹⁰ สมหมาย ชินนาค, "อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวกับปัญหาและผลกระทบต่อชุมชนด้านการผลิตซ้ำอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ผ่านพิธีกรรมความเชื่อ กรณีศึกษา: พิธีกรรมความเชื่อเรื่องผีปะกาของชาวไทย-กวย (ส่วย) เลี้ยวช้าง จังหวัดสุรินทร์", โครงการฝึกอบรมนักวิจัยด้านสตรีศึกษา รุ่นที่ 3 พ.ศ.2539-2540, ศูนย์สตรีศึกษา, คณะสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541, หน้า 41-42.

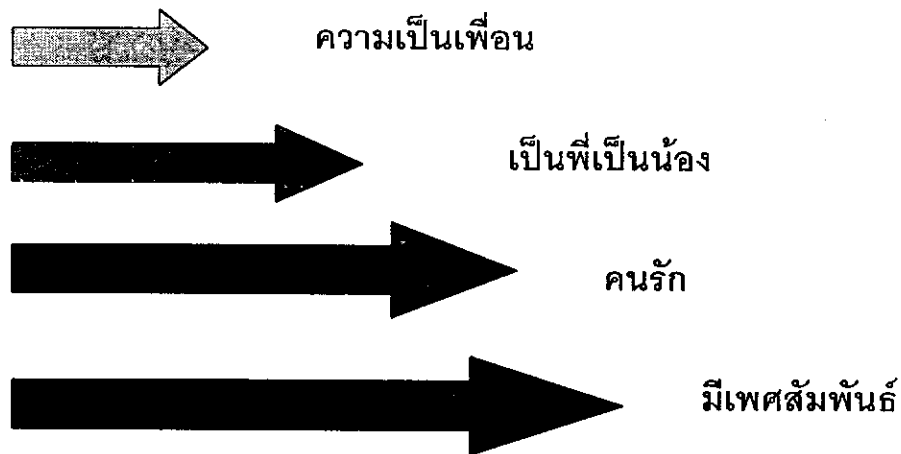
¹¹ รัตณี นพเกตุ, มนุษย์: จิตวิทยาทางเพศ. สำนักพิมพ์ประกายพลี. พิมพ์ครั้งที่ 1 พฤศจิกายน 2542 หน้า 82

ของเธอ ถูกกระบวนการลงโทษทางสังคม มองว่าหญิงรักหญิงไม่ได้เป็นมนุษย์ผู้ปกติ เป็นคนอีกประเภทหนึ่งที่มีความแตกต่างไปจากบุคคลทั่วไป ถูกอธิบายโดยแนวคิด “ความเป็นอื่น” (the other) มองว่าหญิงรักหญิงเป็น “คนอื่น” ไม่ใช่ “พวกเรา” แต่เป็น “พวกเขา” แนวคิดนี้ได้พยายามสร้างอัตลักษณ์ / ตัวตนของหญิงรักหญิง ว่าเป็นตัวร้ายที่วิปริตผิดเพี้ยน จิตผิดปกติ ระบบการให้ความหมายของสังคมก็จะมองว่าหญิงรักหญิงเป็นด้านมืดของสังคม อีกทั้งถูกมองว่าเป็นสิ่งเลวร้ายและพยายามจะผลักดันให้ผู้หญิงนี้ออกห่างจากสังคมเพราะกลัวว่าความเลวร้ายนี้จะทำให้เรามีพลังอำนาจจนสังคมแบบชายเป็นใหญ่ไม่สามารถควบคุมได้ หากหญิงรักหญิงอยู่ด้วยกันเป็นครอบครัวได้ ก็เป็นการขัดกับอุดมการณ์เหย้าเรือนอย่างชัดเจน เพราะปฏิเสธการมีเพศสัมพันธ์กับเพศตรงข้าม (Heterosexuality) ดังนั้นสังคมจึงพยายามสร้างภาพลักษณ์ให้หญิงรักหญิงกลายเป็นผู้ไม่มีอำนาจในสังคมกระแสหลัก จากแนวคิดนี้เธอจึงถูกเอารัดเอาเปรียบ ถูกกดขี่ ต้องรับผลพวงของความเกลียดชัง การที่สังคมจึงสะท้อนภาพลักษณ์แห่งความวิปริต เลวร้าย ออกมาในรูปของความรุนแรงที่กระทบต่อหญิงรักหญิงหลายระดับทั้งทางตรง ทางสังคม วัฒนธรรม และความรุนแรงเชิงโครงสร้างทางความคิดต่างๆ ดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

ในแวดวงสตรีนิยม (feminism) หรือในขบวนการเคลื่อนไหวของนักกิจกรรมสตรี (feminist activist) เองก็มีการกล่าวถึงเรื่องของหญิงรักหญิงไว้หลากหลายมุมมอง อาทิเช่น แนวคิดสตรีนิยมแนวรากเหง้า (Radical feminism) คิดว่าพื้นฐานของความไม่เสมอภาคหญิงชายทั้งหมดมาจากการกดขี่ทางเพศ (sex oppression) ฉะนั้นการจะทำให้ผู้หญิงหลุดพ้นจากการกดขี่ก็ต้องปฏิเสธความสัมพันธ์ทางเพศ หรือการปฏิสัมพันธ์ต่างๆ กับผู้ชายเป็นการต่อต้าน และการท้าทายอำนาจของผู้ชายในสังคมที่มีระบบคิดแบบชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) อย่างสุดขีด ส่วนนักสตรีนิยมแนววัฒนธรรม (Culture Feminism) หรือ แนวนิยมหญิง ที่มองว่าความดีงามของความเป็นเพศหญิง (feminine) ความนุ่มนวลอ่อนโยน ละเอียดย่อน ทำให้ผู้หญิงมีความรักความเข้าใจ และมีสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและกัน ตามแนวคิดนี้หญิงรักหญิงอาจถูกต่อต้านจากสังคมกระแสหลักน้อยกว่าเพราะมิได้ปฏิเสธการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ชายโดยตรง เพียงแต่คิดว่าการคบผู้หญิงด้วยกันเป็นทางเลือกที่ดีกว่า มิใช่เรื่องผิดแปลก เมื่อผู้หญิงมีการรวมกลุ่มกัน มีความผูกพัน สามารถช่วยเหลือเกื้อกูลกันได้ในทุกโอกาส ความรู้สึก (Feeling) ที่ผู้หญิงมีต่อผู้หญิงด้วยกันเองอาจเปรียบได้เหมือนกับความเป็นเครือญาติ (kinship) มีความเป็นพี่เป็นน้อง (Sisterhood) หรือในบางกรณีอาจเป็นได้มากกว่านั้น ซึ่งมีระดับความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงในหลายระดับต่างกัน อาจเริ่มต้นด้วยความเป็นเพื่อน เป็นพี่น้อง เป็นคนรัก ในบางครั้งอาจไม่จำเป็นจะต้องมีเพศสัมพันธ์ด้วยกันในระดับนี้สังคมทั่วไปอาจให้การยอมรับได้ แต่หากเมื่อใดที่ผู้หญิงก้าวข้ามกฎแห่งการมีเพศสัมพันธ์ในแบบที่สังคมวางไว้ ก็จะถูกมองว่าเป็นพวกจิตวิปริตผิดเพี้ยนที่ เกิดการไม่ยอมรับ การประณาม

ไม่ว่าจะทางสายตา ทางวาจา หรือการกระทำที่มีระดับของความรุนแรงต่างกัน ดังนั้นการทำความเข้าใจผู้หญิง ซึ่งเป็นหญิงรักหญิงให้ถูกต้อง และตรงกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้น โดยไม่เหมารวม (stereotype) ว่าเป็นผู้วิปริต ก็ควรจะเข้าใจถึงระดับความสัมพันธ์ของหญิงรักหญิงว่ามีหลากหลายระดับ และมีความละเอียดอ่อนซับซ้อนดังนี้

ระดับความสัมพันธ์ของหญิงรักหญิง

ต่อมาในปี พ.ศ.2516 องค์การอนามัยโลก (WHO), สมาคมนักจิตวิทยาอเมริกัน (APA: American Psychiatric Association) ได้ออกมาแก้ไขการวิเคราะห์แบบเดิมที่เคยกล่าวหาคนรักเพศเดียวกันใหม่ โดยมีการแถลงการณ์ว่า **การรักเพศเดียวกันนั้น ไม่ได้ถือว่าเป็นโรค ไม่ได้ถือเป็นความผิดปกติทางจิต หรือความผิดปกติทางเพศแต่อย่างใด**

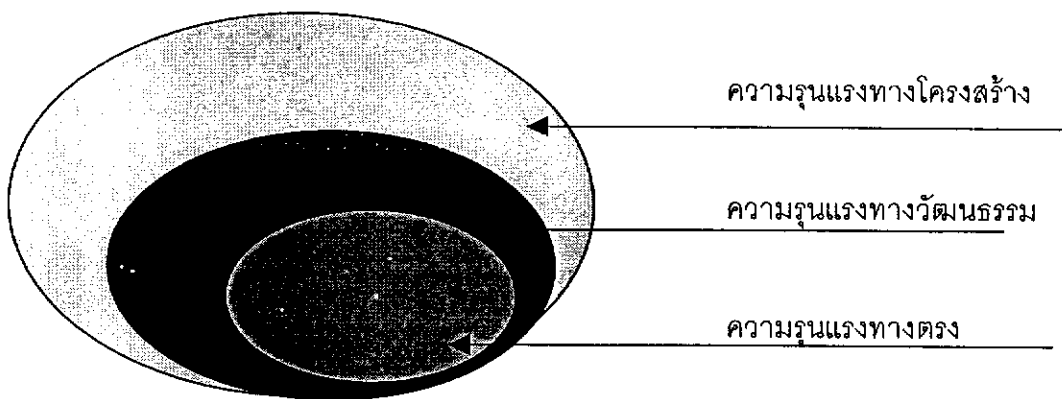
ในบริบทสังคมไทยเองก็ได้มีการสร้างคำอธิบายหญิงรักหญิงใหม่ ในแวดวงวิชาการจากการเสวนาเรื่อง **"รักร่วมเพศมุมมองที่แตกต่างอย่างสร้างสรรค์"** ซึ่งจัดโดยกรมสุขภาพจิต ได้สรุปว่า เกย์ หรือเลส-เบียน (lesbian) คือคนปกติเหมือนคนอื่นๆ ในสังคมที่เพียงแต่มีรสนิยมทางเพศแตกต่างกันเท่านั้น ดังคำกล่าวที่ว่า

"สิ่งนี้ไม่ใช่โรคจึงไม่จำเป็นต้องรักษา ทำได้แค่ เพียงช่วยให้คนกลุ่มนี้เป็นเกย์หรือเลสเบียนที่มีความสุขเท่านั้น เว้นแต่มีปัญหาป่วยทางจิต เช่น เหม่อลอย เชื่องซึม พยายามฆ่าตัวตาย ก็จะรักษาตามอาการ พ่อแม่เป็นตัวอย่างพฤติกรรมที่สำคัญ ซึ่งพ่อแม่สามารถทราบได้ว่าลูกมีพฤติกรรมรักเพศเดียวกันได้จากการสังเกตตั้งแต่ช่วงก่อนวัยรุ่นอายุประมาณ 11-12 ปี โดยดูจากกริยา รสนิยมการแต่งตัว กิจกรรมที่ทำ กลุ่มเพื่อนที่คบ" (น.พ.อุดมศิลป์ ศรีแสงนาม จิตแพทย์:2544)¹²

¹² หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ. "จับตาวัย 11 ปี ช่วงเสี่ยงเป็น "ตุ๊ด". ฉบับวันพุธที่ 11 เมษายน 2544.

แต่อย่างไรก็ตามความเชื่อและระบบคิดเดิมที่มองว่าหญิงรักหญิง หรือคนรักเพศเดียวกันเป็นคนป่วยโรคจิต ต้องได้รับการรักษาก็ยังแฝงเร้น ยังคงซ่อนตัวอยู่ในบริบทของสังคม วัฒนธรรมกระแสหลัก และโดยเฉพาะในสังคมไทยด้วย ซึ่งมีผลกระทบต่อเธอเหล่านั้นเป็นอย่างมาก และความรุนแรงที่ปรากฏในบริบทของสังคมไทยปัจจุบัน กับในสังคมไทยอดีตมีระดับความแตกต่างกันซึ่งจะได้วิเคราะห์เปรียบเทียบกับของมูลทางประวัติศาสตร์ที่ได้กล่าวถึงแล้วข้างต้นกับกรณีตัวอย่างในปัจจุบันที่จะได้นำเสนอในส่วนต่อไป ซึ่งในที่นี้จะขอแบ่งความรุนแรงออกได้เป็น 3 ระดับ คือ

ความรุนแรงทางตรงต่อตัวหญิงรักหญิง

1. ความรุนแรงทางตรง

• ระดับส่วนตัว

1. ถูกกดดัน (Depression) ทำให้เกิดความรู้สึกโดดเดี่ยว เพราะคิดว่าตนเองเป็นคนผิดปกติต่างไปจากคนอื่น ไม่กล้าเล่าให้ใครๆ ฟัง แม้แต่พ่อแม่หรือเพื่อน ใช้ชีวิตท่ามกลางความวิตกกังวล หวาดระแวงว่าคนอื่นจะรู้จักถึงตัวตนที่แท้จริง ความกดดันทางอารมณ์ดังกล่าวจึงมีผลกระทบต่อสุขภาพจิต และอาจส่งผลไปจนถึงระดับของการตัดสินใจฆ่าตัวตายด้วย (อ้างใน มัทนา, 2542) หญิงรักหญิงความสามารถที่จะทนอยู่กับแรงกดดันมากน้อยไม่เท่ากัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัย ฐานะทางสังคม ระดับการศึกษา อาชีพ ฯลฯ ทั้งนี้ยังขึ้นอยู่กับการได้รับการยอมรับจากบุคคลรอบข้างที่มีความสำคัญต่อเธอด้วย เช่น บิดา มารดา เครือญาติ เพื่อน ฯลฯ (Strommen, 1989 อ้างใน มัทนา, 2542) ดังนั้นเมื่อไม่ได้รับการยอมรับผู้ที่ปรารถนาเพศจึงมักจะเลือกที่จะปิดบังตัวเองมากกว่า แต่เมื่อในบางกรณีที่ปิดไม่มิด ถูกปฏิเสธจากครอบครัว สังคม ไม่ได้รับการยอมรับในอาชีพการงาน ดังตัวอย่างในจดหมายที่ส่งถึงกลุ่มอัญจารี เมื่อปี พ.ศ. 2538 ซึ่งกลุ่มองค์กรนี้จัดตั้งขึ้นมาเพื่อสนับสนุนและปกป้องสิทธิของหญิงรักหญิง ความว่า

"ตอนแรกพ่อแม่ญาติพี่น้องไม่มีใครรู้ แต่พอโต ท่านรู้เรื่องเข้าท่านก็ห้าม ก็ไม่รู้จะอธิบายท่านอย่างไรดี อีกอย่างเป็นอย่างนี้สังคมไม่ยอมรับ แต่ก็เลิกไม่ได้ มันเป็นชีวิตจิตใจ

ของเราเสียแล้ว ใจหนึ่งก็ไม่อยากให้พ่อแม่เสียใจ แต่ผืนใจตัวเองเราก็ทำไม่ได้ จนบางครั้งก็ไม่อยากเป็นลูกที่ดีของพ่อแม่ อย่างปล่อยไปตามเรื่อง แต่ใจหนึ่งก็สงสารพ่อแม่ เพราะมีลูกสองคน พี่ชายก็มีครอบครัวไปแล้ว ส่วนเราก็ครึ่งหญิงครึ่งชาย ไม่อยากให้ท่านลำบากใจมาก เพราะเราทุกวันนี้ถ้าไม่ติดอยู่ที่พ่อแม่ เราคงเป็นอิสระกับชีวิตของตัวเองแล้ว ก็ขอทำตัวเป็นกลางๆ ทำลับๆ ล่อๆ อยู่อย่างนี้” (มัทนา, 2542)

2.ฆ่าตัวตาย (Suicide) (หรือระดับของการถูกกดดันที่นำไปสู่การฆ่าตัวตาย) ในช่วงที่เปลี่ยนผ่านจากวัยเด็กสู่วัยรุ่น เป็นช่วงที่เด็กเริ่มเรียนรู้ถึงแนวโน้มการรักเพศเดียวกันของตน ในขณะที่เดียวกันก็ซึมซับเอาภาพลักษณ์ด้านลบที่สังคมรอบข้างมีต่อหญิงรักหญิง แล้วเชื่อว่าตนเองเป็นไปตามนั้นคือการเป็นเพศที่แปลกแยก (alienation) โดยไม่ได้ไตร่ตรองถึงความรู้สึกทางเพศของตนแบบที่เป็นอิสระ ที่ปราศจากการต่อต้านและแรงกดดันต่างๆ การไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมก่อให้เกิดความรู้สึกโดดเดี่ยว บางครั้งอาจนำไปสู่ความเกลียดชังตนเองและอาจลงเอยด้วยความเศร้าสลดในที่สุด (Bidwell&Deisher,1991: อ้างใน มัทนา, 2542) ซึ่งกรมสุขภาพและการบริการสาธารณสุขของสหรัฐอเมริกา (US Department of Health & Human Services) ได้รายงานไว้ว่า วัยรุ่นเกย์ และ เลสเบี้ยนมีอัตราการพยายามฆ่าตัวตายสูงถึง 3 เท่าของวัยรุ่นทั่วไป ประเมินกันว่าร้อยละ 30 ของวัยรุ่นที่ฆ่าตัวตายสำเร็จมีสาเหตุอันสืบเนื่องมาจากวิกฤตการณ์แนวโน้มทางเพศ¹³

เช่นเดียวกันกับสังคมไทยในปัจจุบัน แม้จะเห็นได้ว่าหญิงรักหญิงอาจได้เปิดเผยตัวตนมากขึ้นเรื่อยๆ แต่แรงกดดันก็ไม่ได้หมดไป ทั้งยังอาจตอบโต้การเปิดเผยนั้นแบบรุนแรงมากขึ้นกว่าในอดีต ดังตัวอย่างปรากฏในหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับวันที่ 30 สิงหาคม 2538 ดังนี้

“ทอมสาวปริญญาโท ฆ่าตัวตายประชดญาติ น้อยใจบิดา มารดา และญาติพี่น้องทุกคน ที่แสดงความรังเกียจในพฤติกรรมทางเพศลักษณะ “ทอมกับดี” เลยคิดสั้นหาทางออกด้วยการใช้อาวุธปืน...”

ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในกรณีดังกล่าวนี้เป็นผลโดยตรงจากคนในครอบครัวของเธอเอง

● ระดับครอบครัว

ในสังคมกระแสหลักมีต้องการที่จะต้องดำรงลักษณะของครอบครัวสุษสันต์ไว้ว่าต้องประกอบไปด้วย ผู้หญิงผู้เป็นแม่ ผู้ชายผู้เป็นพ่อและหัวหน้าครอบครัว ลูก (หญิง และ/หรือชาย เท่านั้น) ความสำคัญของสถาบันครอบครัวคือต้องมีการสร้างเผ่าพันธุ์ให้สืบทอดต่อไป (Reproduction) สังคมจึงยอมรับไม่ได้ว่าครอบครัวจะมีเพศที่ 3 เข้ามาเป็นส่วนประกอบ เพราะ

¹³Report of Secretary's Task on Youth Suicide,1989 อ้างใน มัทนา เซตมิ

การที่ ผู้หญิงกับผู้หญิง และผู้ชายกับผู้ชาย ประกอบกันเป็นครอบครัว ไม่สามารถที่จะสร้างลูกหลานขึ้นมาเพื่อสืบทอดวงศ์ตระกูลหรือสร้างเผ่าพันธุ์ได้ ก็เป็นเหมือนการปลดปล่อยผู้หญิงออกจากกรอบบทบาททางเพศที่ถูกกำหนดขึ้นจากสังคมที่มีระบบคิดแบบชายเป็นใหญ่ (patriarchy) จากที่ติดอยู่กับกฎแห่งการให้กำเนิดบุตรว่าเป็นหน้าที่ทางธรรมชาติของผู้หญิง ภายใต้ข้อผูกมัดทางชีววิทยา (biology) การมีอวัยวะสืบพันธุ์ การตั้งครรภ์ การคลอดลูก ถูกผูกมัดสืบเนื่องไปถึงภาระในการเลี้ยงดูลูก ฉะนั้นหญิงที่ไม่ได้เป็นแม่คนจึงไม่ใช่ผู้หญิงที่สมบูรณ์แบบ มีผลโดยตรงกับระบบแบ่งงานกันทำ (division of labor) ระหว่างหญิง ชาย ภาระการเลี้ยงดูลูกถูกทำให้เป็นหน้าที่ของเพศหญิงเพียงฝ่ายเดียวทั้งๆ ที่ควรจะเป็นหน้าที่ของทั้งสองเพศ

ความรุนแรงที่หญิงรักหญิงมักจะได้รับผลกระทบจากครอบครัวถือได้ว่าเป็นปัญหาที่มีระดับความรุนแรงเป็นอย่างมาก ดังกรณีต่อไปนี้

“เมื่อพ่อแม่รู้ว่าเธอมีพฤติกรรมเป็นทอม ไม่มีใครในครอบครัวพูดกับเธอเลย จะกินข้าวก็ต้องแยกสำรับ กินคนเดียวหรือกินกับคนใช้ เสริจแล้วก็หลบเข้าห้องนอน มีชีวิตอยู่อย่างว่าเหว เธอรู้ว่าถูกครอบครัวลงโทษอย่างหนัก แต่เธอเองไม่คิดว่าจะเปลี่ยนไปเป็นอื่นได้ นอกจากตัวของเธอเอง เธอชอบผู้หญิงหรือสนใจเพศหญิงมาตั้งแต่เกิด ไม่มีการอบรมเลี้ยงดูตอนไหน ทำให้เธอกลายเป็นชาย แต่พ่อแม่และพี่ก็ไม่ยอมเข้าใจ” (อรอนงค์, 2531 อ้างใน มัทนา, 2542)

“ที่เป็นลูกสาวคนเดียวที่ยังไม่ได้แต่งงาน น้องชายก็ดำ สงสัยว่าเป็นพวกวิปริต พี่จะโดนด่าว่า “อีทอมวิปริต” ทุกครั้งที่มีการทะเลาะกันแม่จะกลุ้มใจที่ลูกทะเลาะกันตบตีแย่งเคย บางทีเอาไม้ไล่ฟันถ้าหนีไม่ทันก็ตาย บางทีเถียงด้วยเรื่องไม่เป็นเรื่อง บทจะหมั่นได้พูดถึงคนโน้นคนนี่แต่งงานตัวเองก็ยังไม่แต่ง ก็มาว่าพี่ที่ไม่ยอมแต่งงาน แต่ส่วนมากพี่จะไม่โต้ตอบ” (อ้างใน มัทนา, 2542)

● ระดับชุมชน

ในสังคมอดีตและปัจจุบันการไม่ยอมรับและแรงกดดันต่อพฤติกรรมหญิงรักหญิงยังคงมีอยู่หากแต่อาจมีระดับความรุนแรง หรือรูปแบบในการแสดงออกแตกต่างกันหากจะเปรียบเทียบกับการล้อเลียนคุณโม่งกับเหตุการณ์ที่หมู่บ้านแห่งหนึ่งในจังหวัดหนองคายเมื่อ ปี พ.ศ.2537

“ทางชุมชนไม่ยอมรับ แล้วพ่อแม่ก็อยากให้แต่งงานกับผู้ชาย ผู้หญิงคนนั้นก็ไม่วินิจฉัย ไม่รู้จะตัดสินใจอย่างไร มาทราบอีกทีก็ผูกคอตายไปแล้ว เพราะทุกคนไม่ยอมรับที่ผู้หญิงแต่งงานกับผู้หญิง พ่อแม่ก็ไม่สนใจ ส่วนชาวบ้านก็สะใจ บอกว่าให้มันตายไปเลยคนแบบนี้ อย่าให้มันมี ให้สูญพันธุ์ไปเลย” (อ้างใน มัทนา, 2542)

2. ความรุนแรงทางวัฒนธรรมต่อหญิงรักหญิง

จากลักษณะครอบครัวชิวะวิทยา พ่อแม่ในสังคมไทยส่วนใหญ่ไม่สามารถยอมรับได้ว่าลูกเป็นหญิงรักหญิง ก็ยังมีความคาดหวังว่าลูกจะสามารถเปลี่ยนแปลงตัวเองให้กลายเป็นหญิงรักชายได้ การบังคับให้แต่งงาน พ่อแม่รู้เห็นเป็นใจให้ผู้ชายมาขึ้นใจลูกสาวของตัวเอง หญิงรักหญิงอาจจะหาทางออกด้วยการยิงตัวตาย แขนงคอตายหนีออกจากบ้าน¹⁴ หรือวิธีการตอบโต้อื่นๆ ดังนั้นหญิงรักหญิงจึงมักต้องปกปิดตัวเองไม่ให้ครอบครัวรับรู้ เมื่อมีคนรักก็ไม่ได้รับการยอมรับให้อยู่ด้วยกันเป็นครอบครัว บางคนยังมองว่าผู้หญิงที่มีบุคลิกเป็นทอมบอยนั้นต้องถูกจับมาข่มขืน หรือเจอของจริง แล้วก็จะเลิกเป็นหรือหายขาด (พีแยม:กลุ่มอัญจारी, 2544) เพราะการคาดหวังจากสังคมและลักษณะครอบครัวชิวะวิทยาว่า การเป็นผู้หญิงที่ สมบูรณ์คือต้องแต่งงานและมีลูก ถ้าหญิงใดไม่แต่งงานสังคมก็จะมองหาข้อบกพร่องในตัวผู้หญิงคนนั้น และในกรณีศึกษาหญิงรักหญิงบางคนก็ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อดังกล่าวโดยต้องแต่งงานมีครอบครัว และให้เหตุผลว่า

"การที่เราอยู่กับผู้หญิงด้วยกัน มัน...มันยังโงะ คือมันไม่หนักแน่นนะคะ หรือไม่
เป็นฝั่งเป็นฝาแน่นหนาละ แล้วมันก็ถึงจุดเปลี่ยนพอดี ก็เออ...แต่งๆ ไปซะ จุดทะเบียนสมรส
เรียบร้อย จะได้ให้พ่อแม่หายห่วง เป็นการทดแทนบุญคุณของเขาด้วย"²⁰

"พ่อแม่จับได้ว่าน้องชอบผู้หญิงด้วยกัน น้องก็ไม่เข้าใจเหมือนกันว่า ทำไมแม่ถึงไม่
ยอมรับอะไรเลย น้องต้องจำใจแต่งงานเพื่อพ่อแม่จะได้ไม่ขายหน้า เคยฆ่าตัวตายโดยวิธีกิน
ยา แต่แม่พาไปล้างท้องทัน ขนาดทำถึงขั้นนี้แล้ว เขาก็ยังจับแต่งงานอีก" (จดหมายข่าวถึง
กลุ่มอัญจारी, 2538: อ้างใน มัทนา, 2542)

3. ความรุนแรงเชิงโครงสร้างต่อหญิงรักหญิง

เมื่อบุคคลรักร่วมเพศถูกสังคมมองว่าผิดปกติทางเพศและทางจิตใจ ได้รับการรังเกียจ ถูกทำร้ายร่างกายและจิตใจ ไม่สามารถประกอบพิธีทางศาสนาได้ เช่น ศาสนาคริสต์ ถูกมองว่าอารมณ์รุนแรง อีกทั้งยังได้รับการเลือกปฏิบัติถูกด่าว่าเป็นตัวชวย ถูกบังคับให้แต่งงาน ถูกนำเสนอข่าวอย่างรุนแรง ถูกดูถูกเหยียดหยาม ถูกนิทาว่าร้าย ถูกลดความเชื่อถือ จากความสัมพันธ์ของคนรักเพศเดียวกันนี้ก็มักไม่ได้รับการสนับสนุนจากสถาบันทางสังคม ถูกละเมิดทางเพศ ในบางครั้งยังอาจถูกผู้ชายดูถูกเวลาแต่งเลียนแบบผู้ชาย ต้องปกปิดตัวเอง ถูกมองว่ามีปัญหาทางจิตใจ ไม่ได้รับสิทธิทางกฎหมาย ถูกกดดันให้ฆ่าตัวตาย ฯลฯ ซึ่งถ้าแยกประเด็นที่ทำให้เกิด

¹⁴ มะลิ. "ความทนทานของสังคมไทยต่อพฤติกรรมหญิงรักหญิง". อัญจारीสาร ฉบับที่ 15 พ.ค.-มิ.ย. 2540.

²⁰ มีนาภิมาณี, บทสัมภาษณ์ "แอน:การมีโอกาสใช้ชีวิตหลายๆ แบบยิ่งทำให้รู้ว่าแอนรักผู้หญิง" จดหมายข่าวอัญจारी ปีที่ 2 ฉบับที่ 13 ประจำเดือน เมษายน 2544, หน้า 10

ปัญหาต่างๆดังกล่าวจะเห็นได้ว่ามีทั้งเรื่องการศึกษา กฎหมาย การประกอบอาชีพ ศาสนา สถาบันครอบครัว สื่อสารมวลชน ดังจะกล่าวถึงดังนี้

• สถาบันการศึกษา

ระบบการศึกษาที่ทำให้เกิดความรุนแรงต่อคนรักเพศเดียวกันมีหลายประเด็น เช่น การให้ภาพของเด็กผู้หญิงในหลักสูตรการศึกษาว่าเป็นภาพเด็กผู้หญิงว่าต้องทำงานบ้าน เย็บปักถักร้อย เรียบร้อย อ่อนหวาน เป็นผู้ฟังและผู้ตามที่ดี ส่วนภาพเด็กผู้ชายจะเน้นไปที่กิจกรรมนอกบ้าน ต้องยิงนก ตกปลา เล่นกีฬา แข็งแรง มีความเป็นผู้นำ เป็นต้น การปลูกฝังดังกล่าวทำให้เด็กที่ไม่เป็นตามภาพที่กำหนดจะถูกมองว่าเป็นเด็กที่ไม่มีคุณภาพ และผิดไปจากความคาดหวังในการเรียนรู้ อาทิเช่น นโยบายของโรงเรียนหญิงล้วนแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีอายุกว่าร้อยปี ได้เริ่มรับนักเรียนชายเข้ามาตั้งแต่ประมาณปี 2534 และเหตุผลหนึ่งก็คือเพื่อต้องการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักเรียนหญิงที่มีแนวโน้มจะเป็นหญิงรักหญิง และอาจเป็นปัญหาต่อสังคมต่อไป เป็นต้น (ผู้จัดทำรายงาน, 2544)

• สถาบันกฎหมาย

โดยตัวบทกฎหมายแล้วไม่ว่าจะเป็นประมวลกฎหมายอาญา หรือ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยกฎหมายครอบครัว ก็ไม่มีบทบัญญัติใดๆ กล่าวถึงหญิงรักหญิง หรือการอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวของบุคคลเพศเดียวกัน ซึ่งการที่กฎหมายไม่ยินยอมให้คนรักเพศเดียวกันมีครอบครัวหรือแต่งงานกันได้นั้น ทำให้สิทธิด้านอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นการไม่ยอมรับการแต่งงานของครอบครัวหญิงรักหญิง ไม่ได้รับการรับรองการจดทะเบียนสมรสตามกฎหมาย สิทธิของการอยู่กินร่วมกันระหว่างหญิงรักหญิงเป็นเพียงความพึงพอใจระหว่างสองฝ่าย หากมีการหย่าร้างขึ้นมาเรื่องการแบ่งสมบัติก็ไม่ได้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยเรื่อง ทรัพย์สินระหว่างสามีภรรยา และกฎหมายไม่ให้สิทธิในการรับบุตรบุญธรรมของครอบครัวหญิงรักหญิง เพราะเชื่อกันว่าเด็กจะมีรสนิยมทางเพศแบบรักร่วมเพศไปด้วย ซึ่งไม่ได้เป็นจริงตามกล่าวอ้างเสมอไป

• ด้านการประกอบอาชีพ

การที่หน่วยงานต่างๆ กำหนดไว้ว่าพนักงานผู้หญิงต้องใส่กระโปรงไปทำงาน หรือจำกัดให้ทำแต่งงานในออฟฟิศ ทำให้หญิงรักหญิงจำนวนมากถูกตัดโอกาส ถูกเลิกจ้าง เพราะไม่มีบุคลิกของหญิงไทยตามที่สังคมไทยต้องการ

• สถาบันศาสนา

ในศาสนาคริสต์ ได้เน้นทฤษฎีของ St. Augustine ว่า วัตถุประสงค์ทางการร่วมเพศมีเพียงอย่างเดียวเท่านั้นคือการให้กำเนิด ฉะนั้นรักร่วมเพศจึงเป็นสิ่งผิดปกติ หรือผิดกฎแห่งธรรมชาติ เป็นบาป และในศาสนาพุทธก็ได้กำหนดไว้ว่า คนที่เป็นบัณฑิต หรือเป็นกระเทย ไม่

สามารถบวชได้ และเนื่องจากสถาบันศาสนามีความเข้มแข็ง มีอิทธิพลในระบบความคิดและความเชื่อของคนในสังคมเป็นอย่างมาก ทำให้คนรักเพศเดียวกันถูกปฏิเสธจากศาสนาโดยสิ้นเชิง

• สถาบันครอบครัว

ภาพลักษณ์ หรือองค์ประกอบของครอบครัวในสังคมไทยประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก พ่อต้องเป็นชาย แม่ต้องเป็นหญิง ทำให้หญิงรักหญิง หรือชายรักชายกลายเป็นคู่ที่แปลกประหลาด วิตถาร จากนิยามความเป็นครอบครัวดังกล่าวเกี่ยวข้องไปถึงการสืบทอดเผ่าพันธุ์ สืบทอดตระกูล ทำให้หญิงรักหญิงหรือชายรักชายที่ไม่สามารถมีลูกด้วยกันได้ การอยู่ร่วมกันของผู้หญิง การปฏิเสธความสัมพันธ์ทางเพศกับผู้ชาย เป็นการท้าทายอำนาจชาย ความแตกต่างทางอวัยวะเพศของมนุษย์ก็มีความสำคัญทางวัฒนธรรมอีกต่อไป ชัจัดครอบครัวชีววิทยาที่ ประกอบด้วย ชาย หญิง และทารก ซึ่งเป็นแหล่งแพร่จิตวิทยาทางอำนาจ (Power Psychology) ออกไปได้ และอาจนำไปสู่เป้าหมายของการเป็นสังคมที่ไร้เพศ¹⁵ ซึ่งแนวคิดนี้จะเป็นที่กล่าวขวัญถึง ในสตรีนิยมแบบรากเหง้า (Radical Feminism) หรือแม้กระทั่งในปัจจุบันผู้หญิงสามารถมีลูกได้โดยไม่ต้องอาศัยการมีเพศสัมพันธ์กับผู้ชาย เช่น การผสมเทียม เด็กหลอดแก้ว หรือการตั้งครรภ์โดยไม่ต้องอาศัยสเปิร์ม ซึ่งค้นพบโดย ดร.ออร์ลีย์ คาแฮม แคปแลน จากมหาวิทยาลัยโมนาช รัฐเมลเบิร์น นักวิทยาศาสตร์ชาวออสเตรเลีย พบวิธีที่จะผสมไข่โดยใช้ ปัจจัยพันธุกรรมจากเซลล์ใดก็ได้ในร่างกาย ดังนั้นหญิงรักหญิง ก็อาจจะให้กำเนิดเด็กหญิงได้ เพราะผู้หญิงไม่มีโครโมโซม XY¹⁶ สิ่งเหล่านี้ก็เป็นการท้าทายอำนาจแบบชายเป็นใหญ่เช่นกัน

• สถาบันสื่อสารมวลชน

สื่อมวลชน เป็นศาสตร์อีกแขนงหนึ่งให้อำนาจในการเปิดเผยตัวของหญิงรักหญิงไม่ว่าจะเป็นการเล่นอวดตนของหญิงรักหญิง แต่ส่วนใหญ่มักเป็นภาพลบ อาทิเช่น “คุณแก้ว” ในภาพยนตร์ เรื่อง จัน ดารา ซึ่งปรากฏตัวในภาพลักษณ์หญิงรักหญิงที่เป็นตัวร้ายที่วิปริต และได้รับการกระทำรุนแรงโดยการถูกข่มขืน หรือ การเสนอมุมมองทัศนคติของการเป็นรักร่วมเพศ ในหนังสือพิมพ์ นิตยสาร รายการวิทยุ หนังสือนิตยสาร ซึ่งก็เป็นมุมมองที่เกิดขึ้นในทัศนคติส่วนบุคคลก็มีทั้งแนวคิดทั้งที่เข้าใจและต่อต้าน หญิงรักหญิง ในโฆษณา มักจะมีภาพของบุคคลรักร่วมเพศออกมาเผยแพร่ในลักษณะที่เป็น ตัวตลก หรือ นำเสนอข่าวของหน้าหนังสือพิมพ์ก็จะเป็นบุคคลที่มีอารมณ์แปรปรวน และรุนแรง

¹⁵ Shulamith Firestone, "The Dialectic of Sex" in J.Kourany, J.Sterba, and R.Tong (cd), *Feminist Philosophy: Problems, Theories, and Application*, New York: prentice Hall, 1992, pp.282-287 แปลและเรียบเรียงเพื่อการเรียนการสอน โดย รศ.เนืองน้อย บุญยเนตร ประกอบการเรียนการสอน สตรีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีการศึกษา 2543

¹⁶ www.anjaree.com วันที่ 26 กันยายน 2544

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้เขียนวิเคราะห์ได้ว่า ในเรื่องของหญิงรักหญิงโดยเฉพาะในบริบทของสังคมไทยเป็นสิ่งที่ปรากฏ หรือมีอยู่มาโดยตลอดตั้งแต่สมัยโบราณกาล ซึ่งมีทั้งผู้ที่ยอมรับได้ และผู้ที่มิชอบคดี ต่อต้านความสัมพันธ์ของพวกเขา ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดความรุนแรงต่อหญิงรักหญิงที่มีรูปแบบ ระดับของความรุนแรงแตกต่างกันไปตามยุคสมัย และบริบทของสังคมนั้นๆ ยุคสมัยทำให้หญิงรักหญิงมีเรียนรู้และเริ่มตระหนักถึงการเรียกร้องที่จะแสดงตัว อิทธิพลทางความคิดในเรื่องประชาธิปไตย หรือการเรียนรู้ในเรื่องสิทธิความเท่าเทียมระหว่างหญิงชายทำให้หญิงรักหญิงต้องการสร้างพื้นที่ของตนเองเพิ่มมากขึ้น การต่อสู้กับกรอบโครงสร้างทางสังคม ประเพณี วัฒนธรรม กระแสหลักที่เคยปิดเธอไว้ เป็นการแสดงอำนาจของผู้หญิงในรูปแบบหนึ่งที่สังคมระบบคิดแบบชายเป็นใหญ่ไม่ยอมรับ และไม่ต้องการให้เกิดขึ้น การไม่ยอมรับเรื่องหญิงรักหญิงในสังคมไทยจากข้อมูลเปรียบเทียบที่ได้ศึกษามาเบื้องต้น อาทิเช่น ในกรณีของคุณมิ่ง สมัยนั้นอาจมองว่าเป็นเรื่องตลก การกล่าวถึงเป็นการล้อเลียนอย่างสนุกสนานมากกว่าไม่ได้ถือว่าเป็นเรื่องเสียหายหรือเลวร้ายมากมายเมื่อเทียบกับกรณีที่หญิงรักหญิงหลายคนถูกกดดันจนต้องตัดสินใจฆ่าตัวตาย รูปแบบและสถิติในด้านความรุนแรงอาจดูเหมือนว่าจะทวีความรุนแรงมากขึ้นเมื่อเทียบกับสมัยก่อน ซึ่งอาจจะมองในอีกมุมหนึ่งว่าเป็นเพราะพวกเขายกย่องที่จะแสดงอัตลักษณ์ (identity) หรือความเป็นตัวตนของเธอมากขึ้น กระแสการต่อต้านจึงเพิ่มมากขึ้นไปด้วย

การเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิของหญิงรักหญิงในสังคมไทยปัจจุบัน (2545) เริ่มที่จะมีการสร้างพื้นที่ที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น การเกิดขึ้นขององค์กรที่ใช้ชื่อว่า “กลุ่มอัญจารีย์” ก่อตั้งเมื่อปี 2529 เป็นการรวมตัวกันของหญิงรักหญิงที่ทำงานเพื่อสนับสนุนและปกป้องสิทธิของพวกเขา ให้หญิงรักหญิงก็มีโอกาสเปิดเผยตัว มีพื้นที่ทางสังคมโดยการสร้างเวทีที่จะเปิดให้หญิงรักหญิงแสดงให้สังคมรับรู้ถึงสถานะและยอมรับความเป็นจริงที่เป็นอยู่ ให้เข้าใจว่าหญิงรักหญิง หรือการรักร่วมเพศ นั้นไม่ได้เกิดขึ้นเพราะความผิดปกติของจิตใจ ไม่ได้ผิดธรรมชาติ แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นภายใต้อำนาจในการสร้างวาทกรรมของสังคมที่ผู้ชายมีอำนาจในการกดขี่ (Oppression) ผู้หญิงอยู่ในกรอบของวัฒนธรรมของผู้ชาย โดยผู้ชาย และสำหรับผู้ชาย

ในยุคปัจจุบันกระแสทางความคิดจากตะวันตกที่นักสตรีนิยมของโลกตะวันตกหรือในสังคมไทยเองกำลังจับตามองว่าน่าจะนำมาปรับใช้กับบริบทของสังคมที่มีความแตกต่างและหลากหลายได้ดี เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นเพราะอิทธิพลของระบบประชาธิปไตยที่ให้สิทธิเสรีภาพกับทุกปัจเจกบุคคล คือ แนวคิดสตรีนิยมหลังสมัยใหม่ (Post modern Feminism) มีการนำเสนอในเรื่องของหญิงรักหญิงหรือคนรักร่วมเพศเดียวกันว่า ในมุมมองที่ว่าอารมณ์ของมนุษย์มีความละเอียด

อ่อน มีความหลากหลาย และปรับเปลี่ยน เลื่อนไหลได้ตลอดเวลา ในช่วงชีวิตของคนอาจสวมนบทบาททางเพศมากกว่าหนึ่ง หรือสองเพศ อาทิเช่น

กรณีที่ 1 ชายที่แปลงเพศเป็นหญิงแล้วแต่ภายหลังจากนั้นก็กลับมามีความรักกับผู้หญิงอีกโดยที่สรีระทางกายภาพก็เป็นผู้หญิงเหมือนกัน (อาสาสมัคร Empower เชียงใหม่: ผู้จัดทำรายงาน, 2544)

กรณีที่ 2 “หญิง” มีความรักกับหญิงด้วยกันเมื่อสมัยอยู่ชั้นมัธยม เธอสวมนบทบาทของความเป็นชาย (tom) กับคนรักที่เป็นหญิง (lady) แต่เมื่อออกมาศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยก็มีความรักคนต่างเพศ แต่ในปัจจุบันเมื่อจบการศึกษาและทำงานแล้วก็กำลังมีความรักกับคนเพศเดียวกันอีกโดยที่ตัวเองสวมนบทบาทของความเป็นหญิงมีความรักกับหญิงที่มีความเป็นชาย (เธอผ่านความขัดแย้งกับคนในครอบครัวและครูญาติจนตัดสินใจฆ่าตัวตายถึงสองครั้ง แต่ในที่สุดครอบครัวก็ยอมรับให้อาศัยในบ้านเดียวกันได้) (กรณีศึกษา: ผู้จัดทำรายงาน, 2545)

จากกรณีตัวอย่างทั้งสองนี้ทำให้เข้าใจได้ว่าเรื่องการแบ่งเป็น 2 เพศแบบตายตัวเท่านั้นไม่เป็นจริง ฉะนั้นจะต้องเปิดใจให้กว้างยอมรับความหลากหลายในเรื่องที่เกี่ยวกับเพศ (sexuality) ไม่ใช่มาตรฐานของตัวเองตัดสินความรู้สึกของผู้อื่น การทำความเข้าใจกับความละเอียดและซับซ้อนในเรื่องของการแสดงออกในเรื่องของความรักว่าเกิดขึ้นจากองค์ประกอบหลายอย่าง อาทิเช่น ความใกล้ชิด ความเห็นอกเห็นใจ นิสัยใจคอ รูปลักษณ์ภายนอก หรืออาจเป็นรักแรกพบโดยที่ไม่สามารถหาเหตุผลมาอธิบายได้ว่าเป็นเพราะองค์ประกอบใดบ้าง โดยสรุปแล้วเราควรเคารพในสิทธิในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย (gender relations) หรือการเลือกที่จะรักคนในเพศก็ตามใดว่าเป็นสิทธิส่วนบุคคล ควรให้ทางเลือกในการมีเพศสัมพันธ์ของผู้หญิง (Woman sexual alternatives) หรือผู้ชายเองก็ตามโดยไม่ต้องไปตั้งกรอบ และปิดกั้น ยอมรับกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นว่าเป็นเรื่องธรรมดา ไม่ใช่เรื่องที่ผิดแปลกหรือวิปริตแต่อย่างใดหากทั้งสองฝ่ายต่างพึงพอใจ และยินยอมอย่างแท้จริง กลุ่มหญิงรักหญิงบางกลุ่มปรารถนาการยอมรับหรือการเกิดขึ้นของสังคมที่ไม่แยกบุคลิกลักษณะชายหรือหญิง (Androgyny) หรือ สังคมที่ไม่มีเพศ (Sexless Socially)¹⁷ หรือ เป็นสังคมที่ไร้เพศ¹⁸ นั่นเอง เลิกล้มระบบที่ให้หญิง ชายแสดงบท (script) ที่เกี่ยวกับความเป็นเพศ (sexuality) (อ้างใน นภาพรณ, 2542) ที่จริงๆ แล้วเป็นการสร้างเพศสภาพทางสังคม (social construct of gender) (ฉลาดชาย, 2545) และระดับองค์ของหญิง

¹⁷ เนื่องน้อย บุญเนตร, “แนวคิดทางการเมืองว่าด้วยการแก้ปัญหาความไม่เสมอภาคของสตรี”, เอกสารประกอบการสอนวิชา ปรัชญาสตรีนิยม, สาขาสตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543: หน้า 13-22

¹⁸ Shulamith Firestone, “The Dialectic of Sex” in J.Kourany, J.Sterba, and R.Tong (cd), *Feminist Philosophy: Problems, Theories, and Application*, New York: prentice Hall, 1992, pp.282-287 แปลและเรียบเรียงเพื่อการเรียนการสอน โดย รศ.เนื่องน้อย บุญเนตร

รักหญิง (Lesbian) ก็มีความแตกต่าง และมีรูปแบบหลากหลายซึ่งบางครั้งไม่ได้ให้ความสำคัญ
ของบทบาทความเป็นหญิงเป็นชายเลยแม้แต่หน่อย

การเรียกร้องสิทธิของหญิงรักหญิง หรือคนรักเพศเดียวกันในประเทศไทยอาจไม่
ชัดเจนแบบในต่างประเทศ อาจเหมือนว่าเป็นเพียงแค่จุดเริ่มต้น เพราะการที่จะให้สังคม หรือที่
สำคัญที่สุดคือ บุคคลรอบข้างที่ใกล้ชิดยอมรับความสัมพันธ์ของหญิงรักหญิงไม่ใช่เรื่องง่าย แต่ก็
ไม่ใช่เรื่องยากจนเกินไปเพราะคนบางกลุ่มในสังคมก็ยังเปิดกว้าง ให้การยอมรับ แต่ในคนอีกกลุ่ม
หนึ่งอาจต้องใช้เวลาในการปรับเปลี่ยนทัศนคติ การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิของหญิงรักหญิง การเรียกร
้องเพื่อยุติความรุนแรงต่อหญิงรักหญิงไม่ว่าจะโดยทางตรง กับร่างกายหรือกับจิตใจนั้น อาจต้อง
ใช้เวลานานเมื่อเราต้องเปลี่ยนทัศนคติของคนที่มาจากอิทธิพลของประเพณี วัฒนธรรม หรือโครง
สร้างทางสังคมต่างๆ จุดที่ผู้เขียนเห็นว่าสำคัญประการหนึ่งก็คือ การให้ตัวหญิงรักหญิงเอง
ตระหนักได้ว่าความคิด หรือพฤติกรรมของเธอไม่ใช่สิ่งผิดแปลกแต่อย่างใด และเมื่อมีความมั่นใจ
แล้วการที่จะพูดหรือหาวิธีที่จะทำให้คนใกล้ชิดยอมรับในความเป็นตัวตนของเธอก็ย่อมจะเป็นไป
ได้

บรรณานุกรม

- กฤตยา อาชวนิจกุล "ความรุนแรงต่อผู้หญิง", เอกสารประกอบการเรียนการสอนวิชา
 อาชญากรรมทางเพศและความรุนแรงต่อผู้หญิง สาขาสตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544
- "ฉนวนอก", ฉบับที่ 5 มีนาคม-มิถุนายน 2544
- "จับตาวัย 11 ปี ช่วงเลียงเป็น 'ตุ๊ด'"หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ ฉบับวันพุธที่ 11 เมษายน 2544
- มะลิ, "ความทนทานของสังคมไทยต่อพฤติกรรมหญิงรักหญิง", บทความ, อัญจารีสาร ฉบับที่ 15
 พ.ค.-มิ.ย. 2540
- จดหมายข่าวอัญจารี ปีที่ 2 ฉบับที่ 13 ประจำเดือน เมษายน 2544
- มีนากับมานี, บทสัมภาษณ์ "แอน:การมีโอกาสใช้ชีวิตหลายๆ แบบยิ่งทำให้รู้ว่าแอนรักผู้หญิง"
 ฉันทลักษณ์ รักษาอยู่, "ปลดโซ่ตรวนคนป่วยทางจิต อย่าลืมปลดโซ่อคติคนรักเพศเดียวกัน!!", มิติ
 ขนรายวัน, เมษายน, 2544.
- "เด็กชายสตรีเหล็ก:มุมมองแตกต่างของนักจิตวิทยา", บทความ, อัญจารีสาร
- เนืองน้อย บุญเนตร, "แนวคิดทางการเมืองว่าด้วยการแก้ปัญหาความไม่เสมอภาคของสตรี",
 เอกสารประกอบการเรียนการสอนวิชา ปรัชญาสตรีนิยม, สาขาสตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ชลดา เรื่องรักลิลิต, "รักร่วมเพศในงานของสุนทรภู่" วารสารรามคำแหง ปีที่ 11 ฉบับพิเศษ
 หม่อมห้าม เลสเบียน" ศิลปวัฒนธรรม ฉบับที่ 1 ปีที่ 1 พ.ย. 2522
- รัชนี นพเกตุ, "มนุษย์:จิตวิทยาทางเพศ" ภาควิชาจิตวิทยา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรม
 ศาสตร์ สำนักพิมพ์ประกายพรึก พิมพ์ครั้งที่ 1 พฤศจิกายน 2542
- อเนก นาวิกมูล.หญิงชาวสยาม.หม่อมเบ็ด คุณไม่ เลสเบียนไทยในประวัติศาสตร์.กรุงเทพฯ:
 แสงดาว, 2542
- อัญจารีสาร ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 มกราคม 2543
- Shulamith Firestone, "The Dialectic of Sex" in J.Kourany, J.Sterba, and R.Tong
 (cd), Feminist Philosophi: Problems, Theories, and Application, New York: prentice
 Hall, 1992, pp.282-287 แปลและเรียบเรียงเพื่อการเรียนการสอน โดย รศ.เนืองน้อย
 บุญเนตร